

Michał Klimecki

Nowe spojrzenie na polskie powstania narodowe

Niepodległość i Pamięć 22/3 (51), 397-400

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nowe spojrzenie na polskie powstania narodowe

Nie ulega dla mnie wątpliwości, a piszę to z przyjemnością, że książka przygotowana przez prof. Janusza Wojtasika jest dobrze przemyślaną, starannie skomponowaną i przede wszystkim ważną rozprawą naukową o polskich działaniach na rzecz odzyskania niepodległości w okresie od 1795 do 1914 roku, a więc od ostatniego rozbioru Rzeczypospolitej do wybuchu pierwszej wojny światowej. W rozprawie znalazły się rozważania dotyczące wątków wojskowych polskiej aktywności niepodległościowej, ale zawsze z uwzględnieniem najważniejszych, warunkujących je czynników politycznych, ekonomicznych i społecznych. Tym samym czytelnik otrzymał także interesujący i wnikliwy obraz dziejów Polski i Polaków w epoce porozbiorowej oraz polskiej historii wojskowej tej epoki, z pominięciem epizodu Księstwa Warszawskiego. Działania wojenne z lat 1807–1814, w których wzięło udział Wojsko Polskie i pułki o polskim składzie narodowym, sformowane na żądanie Napoleona, nie miały charakteru powstańczego, a sojuszniczy, w ramach związków z Francją.

Swój sukces autor zawdzięcza wieloletniemu wysiłkowi badawczemu, który pozwolił mu zgromadzić olbrzymi materiał źródłowy oraz gruntownie przeanalizować dotychczasową literaturę przedmiotu. Janusz Wojtasik szeroko wykorzystał zasób źródeł opublikowanych oraz przechowywanych w archiwach i działach rękopisów bibliotek. Wyniki tej kwerendy skonfrontował z ustaleniami i ocenami zawartymi w literaturze naukowej. Dzięki temu jego praca stała się również, co należy mocno podkreślić, nie tylko autorskim wykładem określonym przez tytuł. Jest jednocześnie interesującym i ważkim podsumowaniem wielopokoleniowej dyskusji nad genezą, przebiegiem i ostatecznymi wynikami kolejnych polskich spisków i insurekcji, a tym samym nad ich wpływem na formowanie się nowoczesnego polskiego narodu, jego stosunku do obowiązków wobec własnej ojczyzny.

Autor analizując ponadstuletnie wojskowe dzieje narodu, od sformowania pod koniec XVIII wieku Legionów Polskich do przygotowań powstańczych Józefa Piłsudskiego i jemu współczesnych, skrupulatnie zachowuje w swojej

narracji pełen obiektywizm wobec opisywanych oraz ocenianych wydarzeń i postaci. Każdy z sześciu rozdziałów jest analizą aktywności dwóch, trzech pokoleń insurgentów i spiskowców. W narracji Janusza Wojtasika czytelnik znajdzie dokładne przedstawienie przyczyn zawiązania konspiracji i podjęcia działań zbrojnych, precyzyjne omówienie sił (m. in. organizacja, wyszkolenie, liczebność oddziałów) i środków (m. in. wyposażenie i uzbrojenie oddziałów i żołnierzy), jakimi dysponowała strona polska i jej przeciwnicy, przebiegu działań wojennych oraz ocenę politycznych i militarnych rezultatów walki, zarówno bezpośrednich następstw kolejnych powstań, jak widocznych dopiero po upływie długiego okresu czasu. Należy też wspomnieć, że autor wprowadził do swojej narracji lapidarne, ale zawsze trafne i wiele mówiące charakterystyki postaci mających decydujący wpływ na przebieg działań wojennych, np. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego, ks. Józefa Poniatowskiego, gen. Józefa Chłopickiego, gen. Ignacego Prądzyńskiego, gen. Józefa Bema, Romualda Traugutta, Zygmunta Sierakowskiego, Józefa Hauke-Bośaka, Józefa Piłsudskiego i wielu innych.

Za węzłowe dla wykładu uważam trzy obszerne rozdziały po-

święcone powstaniom listopadowemu 1830–1831 (rozdział II) i styczniowemu 1863–1864 (rozdział IV) oraz przygotowaniom insurekcyjnym przed I wojną światową i rewolucji 1905–1907 (rozdział VI). Znajdziemy w nich nie tylko szczegółowy opis przebiegu działań bojowych, zestawienie sił i środków, jakimi dysponowali polscy politycy, dowódcy, żołnierze i konspiratorzy, ale także omówienie wewnętrznych i zewnętrznych przesłanek sukcesów i klęsk działań konsekwentnie podejmowanych przez kolejne pokolenia. Istotnym elementem wykładu Janusza Wojtasika jest również oryginalna refleksja nad polską myślą wojskową, koncepcjami działań powstańczych i szerzej wojny narodowej, ujętymi w pracach publikowanych w XIX wieku i na początku XX oraz w dyskusjach, jakie wywoływały. Autor nie tylko gruntownie i krytycznie analizuje koncepcje polskich teoretyków wojskowych, spory im towarzyszące, ale również konfrontuje je z konkretnymi poczynaniami na polach walki ich autorów i pokoleń, do których były adresowane. Wskazuje przy tym na nowatorskość polskich przemysłów lub ich wtórność w stosunku do europejskiej myśli wojskowej, a niekiedy także na utopijność niektórych pomysłów. Ciekawie w tym

kontekście wypadają jego rozważania odnoszące się do wzajemnego wpływu na siebie polskich i obcych koncepcji oraz idei wojskowych, politycznych i społecznych. Połączone z opisem polskich powstań i prób powstańczych pozwalają uważnemu czytelnikowi wyciągnąć wnioski, co do bardzo istotnego problemu, tj. miejsca polskiej aktywności insurekcyjnej w bogatej panoramie wydarzeń mających miejsce w Europie w XIX oraz na początku XX wieku. Mnie utwierdziły w przekonaniu, że polskie działania niepodległościowe przebiegały w niekorzystnej koniunkturze międzynarodowej (np. powstania listopadowe i styczniowe), co w rozstrzygający sposób wpłynęło na ich ostateczny wynik. Natomiast podejmowane w sprzyjających okolicznościach kończyły się sukcesami, jednak w ramach uwarunkowań wyznaczonych przez realia europejskich stosunków. Ilustrują to m. in. rozważania kończące I rozdział, skoncentrowane na wybuchu i przebiegu powstania wielkopolskiego w 1806 roku.

Współcześni nam historycy z dużym powodzeniem badają i opisują przede wszystkim militarny, polityczny i społeczny wymiar działań niepodległościowych w wybranych przez siebie, stosunkowo krótkich okresach czasu. Trudno się nie

cieszyć z kolejnej udanej monografii powstania lub kampanii wojennej, jednostki wojskowej czy biografii któregoś z polskich dowódców. Ale też na koniec raz jeszcze zauważmy, że książka Janusza Wojtasika obejmuje narracją ponad sto lat polskich dziejów i dotyczy problemu politycznych przygotowań i zabiegów oraz walki o niepodległość w rozległym zakresie, nieporuszonym w naszej historiografii od bardzo wielu lat.

Czytając recenzowaną książkę, postrzegałem w autorze znakomitego kontynuatora i uczestnika wysiłku badawczego i pisarskiego Mariana Kukiela, Wacława Tokarza, Stanisława Herbsta oraz ich uczniów, tworzących polską szkołę historyków wojska i wojskowości. Spodziewam się, że książka *Z myślą o niepodległej...* już trafiła lub szybko trafi do szerokiego grona odbiorców, zarówno do środowisk akademickich (pracowników naukowych i studentów), bibliotek szkół średnich i placówek kulturalnych, jak i do miłośników ojczyściej historii. Tym samym odegra pozytywną rolę w kształtowaniu naszej tożsamości i może przede wszystkim wrażliwości historycznej.

Z obowiązku recenzenta dodam, że praca posiada przejrzystą konstrukcję i została napisana ładnym i komunikatywnym językiem, co

niestety przestało być regułą w wypadku rozpraw naukowych. Wydawnictwo opatrzyło książkę interesującym materiałem ikonograficznym, zadbało o przyzwoity papier i druk oraz świetną okładkę (reprodukcja akwareli Juliusza Kossaka). Całości dopełnia indeks osób. Brakuje, i to bardzo biorąc pod uwagę rozległość w przestrzeni i czasie analizowanych problemów, indeksu geograficznego. Ale to jedyna uwaga krytyczna,

jaka mi się nasunęła podczas lektury, przy tym skierowana bardziej pod adresem wydawcy niż autora.

Michał Klimecki

Janusz Wojtasik, *Z myślą o niepodległej... Polskie powstania narodowe i próby powstańcze w latach 1795–1914*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2013, ss. 569.

Album o powstaniu styczniowym

W roku 2013 upłynęła 150. rocznica wybuchu powstania styczniowego. Ta rocznica stała się pretekstem dla wielu autorów i muzealników do przygotowania publikacji i wystaw okolicznościowych. Przy tej okazji warto przypomnieć, że również Muzeum Niepodległości wraz z Muzeum Mazowieckim w Płocku przygotowało wystawę oraz katalog *Gorzka chwala*. Wiele spośród tych wydawnictw dotyczy zarówno omówienia historii powstania jako całości wydarzenia, jak również odnosi się do jednego regionu czy miejscowości. W tym bogatym dorobku historyczno-publicystycznym omówiony poniżej album wyróżnia się z wielu powodów, dlatego też zasługuje na zainteresowanie osób odczuwających potrzebę poszerzenia swojej wiedzy historycznej.

Przygotowany z dużą starannością merytoryczną i edytorską album prezentuje kolekcję grafik zaczerpniętych z prasy europejskiej z lat 1863–1864, ilustrujących powstanie styczniowe. Kolekcja jest prywatnym zbiorem Krzysztofa Kura, artysty związanego z Warszawską Operą Kameralną i Filharmonią im. Romualda Traugutta. Miejsce pracy kolekcjonera miało tutaj niebagatelne znaczenie. Jak sam pisze we wstępnym artykule do albumu *Moja Kolekcja* – dzięki podróżom artystycznym mógł stworzyć tak imponującą kolekcję (Krzysztof Kur, *Moja kolekcja*, s. 10–11). Jak wynika z tego autobiograficznego tekstu, gromadzenie eksponatów stało się niejako drugim życiem pana Krzysztofa. Źródłem pozyskiwania kolejnych grafik była nie tylko